

СУЧАСНІ ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВИХ ФОРМ МИСЛЕННЯ І НАВЧАННЯ

У статті розглянуто питання про психологічні передумови і умови, що підвищують продуктивність спільної розумової діяльності. Проаналізовані основні принципи і положення чотирьох систем групового мислення ("мозковий штурм", "синектика", метод "шість капелюхів", розумові карти), знання яких може принести значну користь при їх правильній реалізації в практиці навчання.

Ключові слова: організація групових форм мислення і навчання, умови підвищення ефективності мислення, виховання мислення, принципи розробки в різних системах групового творчого мислення, навчання творчому мисленню.

У сучасній практиці використовуються різні види групових методів навчання (на уроці, лекціях, семінарських, лабораторних заняттях та ін.). Велика частина учбового матеріалу викладається і засвоюється такими, що вчаться у вербальній формі, включає використання різних видів діалогів між викладачем і учнем. Таким чином, групові форми і методи навчання складають конкретну практику середньої і вищої школи. У практиці навчання ці методи були завжди. Проте головна трудність полягає у тому, щоб знайти найбільш оптимальні способи і конкретні методики учбової роботи. При цьому найважливіше завдання полягає в дослідженні основного протиріччя між індивідуальним процесом засвоєння і спільними груповими формами учбової роботи. Воно ускладнюється протиріччям між реальною практикою групового навчання і представленням викладача про індивідуальність учбової роботи. При цьому найважливіше завдання полягає в дослідженні основного протиріччя між індивідуальним процесом засвоєння і спільними груповими формами навчальної роботи.

Подібно до цього кожен учень (студент, школяр) вважає, що процес засвоєння матеріалу і відповідно форма навчальної роботи індивідуальні. Наявність інших учнів у групі розглядається і викладачами та учнями як перешкода, неминуча на сучасному етапі розвитку навчання в школі чи вузі. Для подолання цього протиріччя триває пошук методів вдосконалення групових форм мислення та навчання.

Одиницею дослідження групового мислення є діада, що включає пряме або опосередковане осмислення ситуації іншою людиною. У результаті психологічних досліджень були отримані нові експериментальні факти, які свідчать про те, що особливості індивідуального процесу мислення при вирішенні одних і тих же завдань залежні від основних видів міжособистісної взаємодії (спільно з іншим, для іншого, за допомогою іншого, проти іншого). Наприклад, було відзначено, що питання в діалозі виконує не меншу роль, ніж підказка; емоційні компоненти виконують, перш

за все, функції міжособистісної регуляції діалогічного мислення; різні типи міжособистісної взаємодії мають різну суб'єктивну ефективність для різних типів особистостей.

Перехід до інтенсивного дослідженню спільних форм мислення та навчання включає: а) необхідність переходу від моделі "суб'єкт-об'єкт" до моделей типу «суб'єкт-суб'єкт», б) включення в якості основної моделі дослідження мислення різних типів спільної діяльності, в) типи міжособистісних взаємодій; г) більш складні структури групової взаємодії (ігрові, професійні) і т.п. До експериментальних і практичних моделей такого роду відносяться «мозковий штурм», «синектика», «ділові ігри» та ін.

Процеси спілкування, мислення та навчання є не тільки інформаційними процесами, але й забезпечують породження психічних новоутворень, що не зводяться до засвоєної інформації. До числа таких новоутворень відносяться, наприклад, особистісні структури і властивості людини. В інших ситуаціях просте включення елемента оцінки (взаємної оцінки) може породжувати такі види мислення та навчання як дискусія, обговорення. Таким чином, процеси мислення в діалозі здійснюються за принципом «сполучених судин», а сам процес навчання в цьому випадку породжує продуктивний процес. Мислення бере участь у процесі навчання не в деякому «чистому» вигляді, а практичному, вербальному, інтуїтивному і т.п. Воно майже завжди багатомірна, передбачає правильні ходи і відволікання, затвердження та спростування. Лише в умовах багатовимірного діалогу воно виступає у своєму розвиненому вигляді та включає постановку проблеми, пошук рішення, вираз незгод, необхідність доказів вже виявлених рішень.

Для того щоб забезпечити більшу ефективність мислення, необхідно дотримуватися принаймні двох важливих загальних психологічних умов - створення ситуацій, які забезпечують більшу ефективність вирішення завдань групою і спеціальне виховання учасників групового мислення. Розглянуті умови мають спеціальне значення для організації групової творчої діяльності та для цілей групового навчання. Як у тому, так і в іншому випадках, необхідно спеціальне навчання кожного учасника і групи в цілому.

Виховання мислення в цьому випадку припускає поряд зі спеціальними умовами, постановкою і рішенням творчих завдань вивчення деяких психологічних закономірностей власного мислення: знайомство кожного учасника групи з деякими психологічними знаннями, що дозволяють подолати емпіричні уявлення людини про індивідуальність свого мислення, його обмеженості, про придумані недоліки власного мислення. Відповідні психологічні знання мають бути закріплені системою спеціальних завдань та виконані в умовах роботи відповідної групи.

Для того щоб розроблені положення змогли якимось чином вплинути на процес групового навчання і виховання можливостей мислення учнів,

необхідно навчити вчителів і викладачів принципам організації групового мислення. Таким чином, основу складає підготовка таких викладачів, які володіють можливостями організації групового мислення, розуміють принципи і знають конкретні форми організації мислення учнів на різних видах занять, практиці, в процесі науково-дослідної роботи. Однак раніше вони самі повинні навчитися виконувати групову інтелектуальну роботу, знати її закономірності, особливості, труднощі, шляхи їх подолання та загальні принципи виховання мислення в умовах спільної навчальної та науково-дослідної роботи.

В організації групових форм навчання можуть бути використані принципи, розроблені в системах групового творчого мислення. Розглянемо деякі з них.

Однією з форм групового творчого мислення є метод «мозкового штурму», розроблений А. Осборном з метою підвищення продуктивності таких групових форм мислення, як обговорення.

Одним з важливих питань в розвитку творчих здібностей є питання про те, чи можна за допомогою знань про творчість і принципи її організації досягти великих можливостей у груповому вирішенні творчих завдань. А. Осборн спробував відповісти на це питання практично. Одне з найбільш важливих його положень полягає в тому, що більшість учнів не передбачає наявності у себе достатніх творчих здібностей. Практичне завдання психології мислення полягає в тому, щоб показати кожному учню наявність у нього великих творчих можливостей і тим самим як би зняти своєрідні самообмеження при вирішенні творчих завдань. На цій основі можна ставити спеціальні завдання розвитку мислення учня.

Згідно поглядів А. Осборна розумові здібності дозволяють: а) досліджувати нове; б) аналізувати і оцінювати; в) запам'ятовувати і відтворювати відображена в пам'яті; г) породжувати нові ідеї і подумки передбачити. Ці властивості і є складові творчих здібностей. Аксиоматично вважається, що знання може бути більш дієвим, коли їм користуються творчо.

Кожна людина потенційно володіє значними творчими здібностями. Однак вони можуть розвиватися тільки за відповідних умов навчання і виховання. Не слід ототожнювати процес придбання знань і розвиток творчих можливостей.

Люди мають значно великими творчими здібностями порівнянно з тими, що реально проявляють. Творчі здібності, притаманні людині, визначаються не тільки задатками і не тільки навчанням, але значною мірою залежать від самої людини і його творчих зусиль. У вирішенні цього останнього завдання особливо велике значення мають ті психологічні чинники, які сприяють або перешкоджають розвитку творчих здібностей.

Потрібно підкреслити «руйнівну» роль негативного ставлення людини до нової проблеми або ідеї. Будь-яку нову ідею, проблему можна логічно спростувати як неправильну. Мислення включає два основних аспекти: розумовий, який аналізує, порівнює, оцінює та творчий, який передбачає і породжує нові ідеї. Розум може сприяти творчості. Він розчленовує факти, оцінює і порівнює їх, узагальнює і робить висновки. Творче мислення робить те ж саме, але його кінцевий продукт – нова ідея. І якщо розум обмежується наявними фактами, то творчість має справу з тим, що невідомо. Протягом усього життя інтелект розвивається в процесі вирішення завдань. Цьому має допомагати навчання. Але іноді виникає своєрідне протиріччя між розумовим і творчим мисленням. Розсудливе мислення виражається в критиці, запереченні, а творче мислення виражається в позитивному ставленні до нового і у впевненості при вирішенні завдань.

Творчість і розсудливість можуть допомогти один одному якщо доповнюють один одного. Час від часу ми повинні як би «вмикати» творче або розумове мислення. Творча людина повинен зробити для себе правилом не допускати критичних суджень під час вироблення нових ідей. Тільки після створення достатньої кількості ідей потрібно ставити питання про їх прийнятності. На першому етапі потрібно бути холоднокривним до критики.

Групові форми мислення будуть ефективними тоді, коли кожен член групи засвоїть їх і буде застосовувати принципи творчого обговорення. Наведемо деякі основні принципи, запропоновані А. Осборном: 1) повністю виключати критику; 2) вітати мислення вголос – чим більше висловлюється неправдоподібних ідей, тим краще; 3) висловлювати велику кількість ідей, серед яких виявиться і потрібна; 4) уточнювати і перетворювати інформацію.

У практичних системах організації групових форм творчого мислення можуть бути реалізовані дещо інші принципи, що потрібні для цілей управління мисленням і для навчання групового мислення. До однієї з таких систем відноситься «синектика».

Метод «синектика» був розроблений Дж. Гордоном для підвищення продуктивності обговорень при груповому рішенні задач. Слово грецького походження «синектика» приблизно означає «приєднання один до одного різнорідних, недоречних елементів». Метод «синектики» застосовується для об'єднання індивідів у групу з метою успішного формулювання і вирішення певних видів завдань. Він виходить з положення про використання знань про психічні процеси у творчій діяльності людини.

Розглянуте дослідження засноване на використанні операціональних і неопераціональних механізмів, застосування яких призводить до великого успіху в організації групової творчої діяльності. Операціональні механізми, які передбачають використання аналогій, можна розвинути у людей за допомогою навчання. Розвиток неопераціональних механізмів, зокрема

таких, як інтуїція, натхнення, використання недоречності, застосування метафор, не гарантується навчанням.

Для цілей управління виділяють дві фази вирішення творчих завдань:

1. Перетворення невідомого у відоме. Це аналітична фаза, в якій учасники намагаються зрозуміти проблему, перетворюючи її в прийнятну для себе форму.

2. Перетворення відомого в невідоме. Ця фаза передбачає переміщення і навіть спотворення звичних поглядів на знайомий світ.

У сінектичних методиках виділені чотири способи перетворення відомого в невідоме. Вони складають особисту аналогію (ЛА) – як ідентифікація себе з елементами проблеми; пряму аналогію (ПА) – як пошук аналогічних фактів з області науки, техніки, мистецтва, природи; символічну аналогію (СА) – як віддалену асоціацію, утворену між предметами і явищами, зазвичай не порівнянними; фантастичну аналогію (ФА) – як свідомий самообман, фантазія.

Едуард де Боно ввів в психологічну науку поняття латерального мислення і розробив систему методик («шість капелюхів») спрямованих на розвиток активних творчих здібностей людей. Де Боно вважає, що найважливішим ускладненням в процесі мислення є подолання невпорядкованості та стихійності потоку думок. Люди пробують думками одночасно охопити всі – сумніви і емоції, логічні моделі та творчі задуми, майбутні плани та минулі спогади. У всьому цьому важко зорієнтуватися, а метод «шість капелюхів» дає можливість регулювати думки, привести їх у порядок. У підсумку можна відокремити логіку від емоцій, бажане від дійсності, уяву від реальних фактів. Де Боно пропонує символічно одягаючи капелюха конкретного кольору, вибрати певний вид мислення. При груповому обговоренні цей метод сприяє знаходженню нового підходу до вирішення проблем. Основними перевагами методу є:

1. Надання набору рольових установок і можливість вибору одного типу мислення, розподіл ролей або гнучкий перехід з однієї ролі до іншої. Захищаючи свою цілісність наша думка схильна сприймати нове як помилкове. Метод «шість капелюхів» знімає це обмеження.

2. Можливість управляти увагою, перемикаючи її від одного об'єкта до іншого, розглядати проблему з шести різних сторін.

3. Вільне, невимушене спілкування учасників групового мислення, засноване на правилах гри і домовленості про те, що кожен має можливість поміняти спрямованість думок на 180 градусів.

Кожен з капелюхів думок має свій колір – білий, червоний, чорний, жовтий, зелений і синій, який відповідає певному типу мислення. «Білий капелюх» це інформаційний підхід, об'єктивне, неупереджене ставлення до проблеми засноване на фактах. «Червоний капелюх» пов'язаний з емоціями та почуттями такими як страх, невпевненість, сумнів, відчуття, інтуїція,

припущення, естетичне почуття прекрасного, які також є частиною творчого процесу. «Чорний капелюх» включає негативну оцінку, заперечення, критику запропонованих ідей, попереджає про небезпеки, фактори ризику, не потребує дискусії. «Жовтий капелюх» символізує конструктивне, позитивне ставлення до запропонованих рішень – включає оптимістичне прогнозування, логічні обґрунтування, конкретні продуктивні пропозиції. «Зелений капелюх» дає учаснику творчий настрій. У цьому капелюсі треба відмовитися від звичного погляду, стереотипних, очевидних рішень і створити нові, оригінальні, альтернативні рішення. «Синій капелюх» символізує організованість, контроль, дисциплінованість. У цьому капелюсі людина стає спостерігачем, що коментує, підводить підсумки досягнутого, робить узагальнення і планує майбутнє.

Запропонований метод Е. Де Боно простий, зручний і продуктивний у застосуванні при групових формах мислення. Його засвоєння і застосування дає можливість вийти з кола одного типу мислення, який у деяких випадках носить характер думок у чорному кольорі.

Цікавий підхід до активізації творчого мислення людини запропонований Тоні Бьюзеном ґрунтується на положенні про те, що кожна людина може навчитися розвивати свій творчий потенціал за допомогою засвоєння компонентів і різних способів і правил вдосконалення творчого інтелекту. До числа складових творчого інтелекту належать:

1. Ліва та правопівсферні типи мислення мозку. Здатність використовувати різні навички, якими володіє ліва і права півкуля мозку.

2. Введення записів і складання розумових карт. Здатність зробити думки видимими, «витягнути» їх з голови і перенести їх на папір з метою більш повного дослідження. При складанні розумових карт центральна ідея відгалужується з використанням просторових образів, зображень, символів різних кольорів, з підкресленням потрібних частин, тому що на думку Бьюзена людський мозок мислить не лінійно і послідовно, а променисто і стрибкоподібно.

3. Швидкість. Це швидкість, з якою можна видавати нові ідеї. Швидкість є мірою творчої продуктивності. Доведено, що зростання кількості і швидкості генерування ідей призводить до підвищення якості, тому що підвищується ймовірність появи хороших ідей серед цієї множини. Цей принцип використовується також у системі «мозкового штурму».

4. Гнучкість. Це здатність виробляти різні ідеї і переходити від одного підходу до іншого, використовуючи широку різноманітність стратегій. Вона включає здатність бачити речі з різних точок зору, по-новому розглядати старі ідеї.

5. Оригінальність. Це один з найбільш істотних атрибутів творчого мислення. Оригінальність є здатністю до генерування незвичайних, нових і унікальних ідей. Пропонується три основних способи знаходження

оригінальних ідей - розгляд проблеми з різних точок зору, знаходження нових взаємозв'язків і прийом «все навпаки».

6. Розвиток і опрацювання ідей. Творче мислення удосконалює і розвиває центральну ідею в усіх напрямках.

7. Асоціювання. В основі всіх вищевказаних компонентів творчого мислення лежить поняття асоціації, на якому ґрунтується діяльність мозку. Як зазначає Бьюзен людський мозок є гігантською «машиною асоціацій», використання якої сприятиме вдосконаленню творчого потенціалу людини. Для розвитку асоціативних здібностей пропонуються різні вправи, складання розумових карт, ігри.

Таким чином, кожна з проаналізованих систем була розроблена для вирішення конкретних практичних завдань. Найдивніше полягає в тому, що незважаючи на зазначений емпіризм, всі спроби організації групових форм мислення принесли успіх. Можна вказати на декілька причин, що забезпечили ефективність організації групового мислення.

Перша причина, полягає в подоланні психологічного бар'єру обов'язковості «правильного» рішення. Кожна людина в традиційних умовах навчання привчена до того, що тільки правильне рішення оцінюється як завершене. Використовування в групових обговореннях методики знімає це обмеження.

Другий фактор, полягає в тому що кожна із систем різними способами і за допомогою різних умов прагне забезпечити своєрідне «розкріпачення» творчих можливостей людини (відсутність критики, спеціальне стимулювання за допомогою питань, невимушеність обстановки, ігрова ситуація, пошук незвичайних аналогій, складання розумових карт і т.п.). У цих умовах кожен з учасників починає проявляти більшу ініціативу в постановці і вирішенні нових завдань. Це положення можна вважати одним з основних не тільки в організації, але і у вихованні мислення. Воно передбачає заохочення постановки і вирішенні нових завдань, пошук нових оригінальних способів подолання шаблонів і стереотипів, сформованих у попередньому навчанні та вихованні. Дидактика середньої і особливо вищої школи повинна використовувати ці практичні принципи, які можуть принести значну користь при їх правильній реалізації в практичне навчання.

Нарешті, третя причина полягає в тому, що кожна із систем організації творчого мислення (індивідуального чи групового) завжди включає навчання учасників групи деякій системі психологічних знань про мислення і творчість, найбільш сприятливі умови успішної роботи в групі, евристику і т.п. В результаті навчання досягаються позитивні ефекти появи нових знань.

Література

1. Матюшкин А.М. Проблемы развития профессионального творческого мышления // Новое в теории и практике обучения. – Вып. 1. – Москва: Знание, 1980.

2. Матюшкин А.М. Мышление обучение, творчество. – Москва: 2002.
3. Боно де Эдвард Нестандартное мышление. – Минск: 2000.
4. Тони Бьзен. Могушество творческого интеллекта. – Минск: 2004.
5. Gordon W. J. Synectics. The development of creative capacity. – New York: 1961.
6. Osborn A.F. Applied imagination. Principles and procedures of creative thinking. – New York: 1953.

V. Karapetian, A. Petrosian. Modern technology of the organization of group thinking and learning.

The article examines a question about psychological conditions, increasing the productivity of group thinking and education processes, which assume special knowledge of the members of joint action. The principles and propositions of four methods of the group thinking (brain storming, sinectics, six hats, mind maps) are presented.

Key words: *forms of organization of group thinking and learning, improve thinking, education thinking, design principles, multi-group creative thinking, creative thinking training.*

УДК 159.922.

Р. А. Мороз

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЕКТИВНИХ КАЗКАХ**

В статье рассматриваются вопросы анализа проективных сказок в рамках психодинамического подхода. Предложена та проиллюстрирована модель анализа сказок детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: *проективная сказка, анализ сказки, сказкотерапия, личность, структура личности, интерпретация.*

Постановка проблеми. Реалії сучасного життя вимагають від особистості вміння ефективно реалізовувати власний потенціал у процесі життєдіяльності, що можливо за умов емоційної, особистісної та соціальної зрілості. Особливо важливим періодом для формування особистісної ідентичності індивіда є період дитинства, зокрема, - перші роки життя.

Досвід сімейного консультування, проведення сімейної психотерапії свідчить про збільшення проблем формування особистості дитини дошкільного віку, що зумовлено як міжособистісними проблемами в сімейній системі, так і внутрішньоособистісними проблемами кожного дорослого члена родини.

Актуальність теми зумовлено ще й тим, що на даний час відсутні стандартизовані методики для вивчення особистості та міжособистісних взаємин дітей дошкільного віку, тому дослідження емоційно-вольових, мотиваційних та міжособистісних характеристик особистості дошкільника